

TÜRKİYE’NİN ANAYASAL DEMOKRASİ YOLU VE KUVVETLER AYRILIĞI İLKESİNİN SERENCAMI

M. Fatih ÇINAR*

Öz

Tarih, yüzyıllar boyunca savaşlara, katliamlara, engizisyonlara, kölelik kurumuna ve akıl almaz zulümlere tanıklık yapmıştır. 17’nci yüzyıla gelindiğinde, insan hak ve özgürlüklerinin demokrasinin ufkunda parlamaya başladığını görüyoruz. Bu umut veren gelişme insanlığın büyük mücadelelerinin bir ürünü olmuştur. Kazanımların bir daha geri dönülemez şekilde sağlam temellere dayandırılması için yazılı güvencelere bağlanması gerektiği çoktan anlaşılmıştı. Demokrasi için yapılan bu onurlu mücadeleyi kuvvetler ayrılığı ilkesi aydınlatıyordu. Devletin fonksiyonlarını oluşturan yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin tek kişi veya kurumun elinde toplanmaması ve birey hak ve özgürlüklerinin yazılı güvencelere kavuşturulması için yapılan savaş kazanılmıştı. Bu büyük zafer bizi anayasal demokrasinin güvenli limanına ulaştırmıştır. Türkiye bu uzun yolculukta önemli bir deneyime sahiptir. Anayasa tartışmaları Türkiye’de hep var olma gelmiştir. Son iki Anayasası askeri darbelerin eseri olan Türkiye sivil bir anayasa oluşturma sancılarını yaşamaktadır. Her anayasa değişikliği, demokrasi idealinden ve kuvvetler ayrılığı ilkesinden uzaklaşıldığı eleştirileri ile karşılaşırken, aynı oranda bu hedeflere yaklaşıldığı savunmalarına da konu olmaktadır. Bu tartışmalara biraz ışık tutabilmek amacıyla Türkiye’nin anayasal demokrasi ve kuvvetler ayrılığı yolculuğunun serencamı öz olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Demokrasi, Kuvvetler Ayrılığı, Hukuk, Hükümet Sistemi,

The Occurrences Upon the Separation of Powers and Turkey’s Way of Constitutional Democracy

Abstract

History has witnessed wars, massacres, inquisitors, slavery and incalculable persecutions for centuries. When it comes to the 17th century, we see that human rights and freedoms have begun to flourish in the horizon of democracy. This hopeful development was a product of the great struggles of mankind. It has already been understood that it must be attached to written security to base its gains on irreversibly robust foundations. This dignified struggle for democracy was enlightened by the separation of powers. The war was won, for making the legislative, executive and judicial powers constituting the functions of the state not to be held in the hands of a single person or institution and to restore individual rights and freedoms to written guarantees. This great victory has brought us to the safe haven of constitutional democracy. Turkey has an important experience in this long journey. Constitutional debates have always existed in Turkey. Turkey has the pangs of making a civil constitution however the last two Constitutions which are the creation of military coups. While each constitutional amendment is criticized for back away of from democratic ideals and the principle of separation of powers, it is also the subject of defending that these targets are being approached at the same time. In order to shed some light on this debate, this work has sought to examine the occurrences of Turkey as a journey of constitutional democracy and separation of powers.

Keywords: Constitution, Democracy, Separation of Powers, Law, System of Government

1. GİRİŞ

Demokrasi Yunanca dimokratia: dimos, halk zümresi, ahali ve kratos, iktidar sözcüklerinden türemiştir. Geniş anlamıyla halk iktidarı anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle vatandaşların eşit haklara sahip olduğu bir yönetim biçimini ifade etmektedir. Dar anlamıyla ise eşitlik, çoğulculuk, özgürlük temeline dayanan yönetim sistemi olarak tanımlanabilir.

* Öğr. Gör., Avrasya Üniversitesi, mfcinar@gmail.com

Demokrasinin tanımının ne olduğu hususunda, tarihten gelen tartışma günümüzde sona ermiş değildir. Zira demokrasinin özgürlük unsurunu ön plana çıkararak düşünürler liberal demokrasi anlayışı üzerinden bir tanım yaparken, eşitlik unsurunu ön plana çıkararak bilim insanları ise sosyal demokrasi kavramı üzerinden tanımlama yapmaktadırlar. Demokrasinin tüm unsurlarını birleştiren bunları somut norm güvencelerine bağlayan anlayış için anayasal demokrasi terimini kullanmak doğru bir yaklaşım olacaktır. Çeşitli tarifleri bulunmakla birlikte Anayasa Mahkemesinin 26.06.2014 gün ve Başvuru Numarası 2014/256 sayılı, Genel Kurul Kararında belirttiği gibi kısa ve öz olarak demokrasi: insan hak ve özgürlükleri ekseninde, farklı siyasal düşünceleri ve hayat tarzlarını barış içinde bir arada tutma anlayışı olarak tarif edilebilir.

Klasik bir sınıflandırma ile egemenliğin kaynağını aldıkları noktadan bakıldığında: halk egemenliği için demokrasi; bir zümrenin egemenliğine dayanan yönetim biçimleri için aristokrasi; tek kişinin egemenliğine dayanan rejimler için ise istibdat-diktatörlük terimleri kullanılmaktadır. Toplumsal kültürlerin çeşitliliği nasıl bir gerçek ise, medeniyetin tek olduğu, insanlığın çağın maddi ve manevi gelişmişlik seviyesiyle eriştiği tek bir medeniyet bulunduğu da bir gerçek olarak kabul görmektedir. Bu gerçeklik ışığında, günümüzde medeniyetin ulaştığı en iyi yönetim şeklinin demokrasi olduğu modern toplumlar nazarında ittifakla kabul edilmektedir.

Biz bu çalışmamızda, Türkiye'nin demokratikleşme sürecini, kuvvetler ayrılığı ilkesinin bu süreçteki görünümünü not ederek incelemeye çalışacağız. Genel yaklaşıma uygun olarak, bu süreci tarih ve hukuk biliminin kesişim noktasını oluşturan 1808 tarihli Sened-i İttifak belgesi ile başlayan değişim dönüşüm sürecinden itibaren ele almaya ve Türkiye'nin demokrasi serencamında günümüzde gelinen noktaya değin incelemeye çalışacağız. Türk ve Dünya demokrasi tarihi genel olarak ileri ve geri gidişler barındırmaktadır. Biz bu incelememizde Türkiye'de demokrasinin kesintiye ya da müdahaleye uğradığı dönemleri tespit etmeye çalışacağız. Ancak bu tespiti yaparken doğru veya yanlış, iyi veya kötü tarzında bir yargı ortaya koymayacağız. Zira böyle bir yargı sunulabilmesi için dönemin ulusal ve/veya uluslararası konjonktürünün çok yönlü olarak ele alınması, hak ve özgürlüklerin karşılaştırmalı olarak hukuksal gelişmelerinin incelenmesi ayrıca içerisinde askeri tarihin de dâhil olduğu, multidisipliner bir metot ile değerlendirme yapılması gerektiğinin farkındayız. İncelememizin sınırlarını aştığı için demokrasinin askıya alındığı ya da kesintiye uğradığı dönemler için “geri gidiş” terimini kullanmakla birlikte iyi veya kötü olduğu yönünde bir değerlendirme yapmaktan kaçınacağız.

2. DEMOKRASİ KURAMININ KISA TARİHİ

Antik çağda iki önemli demokrasi denemesi ile karşılaşmaktayız. Birincisi Eski Yunanda site devletlerinde uygulanan ‘doğrudan demokrasi’ bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemde bütün yurttaşlar mecliste oy verme ve fikrini söyleme hakkına sahipti, fakat o günün koşullarına göre kadınlar, köleler ve o şehir devletinde doğmamış olanlar bu haklara sahip değildi. Yine önemli bir demokrasi denemesi Roma İmparatorluğu döneminde uygulanan ‘temsili demokrasi’ modelidir. Bu sistemde sosyal sınıf ayrımlarına göre demokratik hakları kullanan elit sınıfların bulunduğunu görmekteyiz. Ancak her iki sistemin kölelik müessesesini muhafaza etmesi, kadınların eşit yurttaş sayılmaması, sadece belli bir kesime demokratik haklar tanınması gibi temel eksiklikleri nedeniyle demokrasinin en ilkel eskizleri olarak kabul etmek gerekir.

Orta çağda, Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu döneminden daha da geriye gidildiğini söylemek hatalı olmayacaktır. 1215 Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı)'na kadar ciddi bir demokratik hareket ve kuvvetlerin tek kişinin elinden koparılması yönünde bir gelişme gördüğümüz söylenemez.

İlk ciddi adım olarak, içeriğinin çok üzerinde bir şöhrete sahip olan Magna Carta bildirisini görmekteyiz. Kral John Magna Carta'da:

“Kilisenin haklarını tanıyor; kurallara aykırı vergi koymayacağını, bağış, vergi, harç ve sair ödemeler yapılmasını istemeyeceğini belirtiyor; usul ve kurallara aykırı ceza verilmeyeceğini vurguluyor; Musevilerin, Gallilerin, Londra Kent Yönetiminin ve fakir, serbest olmayan serfler dâhil, başka kişi ve kurumların haklarını veriyordu... Magna Carta'da, kralın sözünü tutmaması halinde 25 barondan oluşan bir kurulun, mallarının zorulmasını (müsadere) yapabileceğini kabul etmesi ve bu kurulun seçim ile göreve geliyor olması..” demokrasiye ve kuvvetlerin ayrıştırılmasına ilişkin olarak en dikkat çeken düzenleme olarak altı çizilebilir

Böylece, Kral'ı gerektiğinde geleneklere uygun hareket etmeye zorlayacak bir töre, kurul geliştirilmiş, İngiltere Parliamentosunun primitif hali ortaya çıkmış oluyordu (www.parliament.uk, 21.04.2017). Orta çağda da bazı yerel alanlarda demokrasi uygulamalarını belli bir zümrenin katılımı ile gerçekleştirilen sınırlı bir yönetim olarak görmekteyiz. Bu zümre genellikle vergi veren yetişkin erkekler zümresi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahse konu dönemde köleliğin en acımasız şekilde devam ettiğini ve birey olarak kadının haklarının sınırlı olduğunu görmekteyiz. Doğuda olsun Batıda olsun Teokratik ve/veya Mutlak Monarşiler ve engizisyonlar/şer'i mahkemeler dönemi olan orta çağ için demokratik bir yönetimden ve kuvvetler ayrılığından söz etmek fazla romantik bir yaklaşım olacaktır.

17. yüzyılın sonları ve 18. Yüzyılın başlarına gelindiğinde, demokrasinin yavaş yavaş filizlenmeye başladığını izliyoruz. İnsanın bizzat insan olmasından kaynaklanan hak ve özgürlüklere sahip olduğunun, devletin kuvvetlerinin birbirinden ayrılması gerektiğinin yüksek sesle dillendirilmeye başladığını ve bu sözlerin taraftarlarının arttığını görüyoruz. Felsefi gelişmelere koşut olarak anayasacılık hareketlerinin de bu dönemde yükseldiğine tanık olmaktadır. 1689'da İngiliz Haklar Bildirgesi (avalon.law.yale.edu, 21.04.2017); 1787'de Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (www.whitehouse.gov, 21.04.2017); 1789'da ilk Fransız Anayasa hareketi olarak varsayılan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (avalon.law.yale.edu, 21.04.2017) ortaya çıkmıştır. Amerikan anayasası hükümetlerin seçimlerle kurulmasını ve insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını öngörmekteydi. 1860'larda yapılan değişikliklerle kölelere özgürlük sağlanmıştır. Ancak güney eyaletlerinde siyahların oy kullanabilmesi için 1960'lara kadar beklemek gerekecektir. Fransız Anayasasına göre ise genel oy ve iki dereceli seçim ile oluşan Ulusal Konvansiyon Hükümeti zamanına göre demokrasinin oldukça gelişmiş bir örneğini oluşturmaktaydı.

20. yüzyıl demokrasinin geliştiği dönem olarak kabul edilir. Yüzyılın başında Avusturya-Macaristan, Rus Çarlık ve Osmanlı İmparatorluklarının yıkılması birçok yeni devletlerin doğmasıyla sonuçlandı. Genel olarak yeni devletler, kuvvetler ayrılığı ve gelişmeye aday demokrasi hedefleri güderek kuruldu. Ancak 1929 yılında ortaya çıkan büyük ekonomik buhran ve zamanın ruhu, Almanya, İtalya, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde diktatörlüklerin doğmasına yol açtı. Hatta Almanya ve Hitler örneği, seçimle gelen bir kişinin

diktatörlüğe geçiş sürecini yani demokrasinin kullanılarak demokrasinin yok edilmesini deneyimlemesi bakımından oldukça çarpıcı bir örnek oluşturmuştur.

II. Dünya Savaşı demokrasinin ve demokratik devletlerin zaferi ile sonuçlandı. Demokratik yönetim şekline sahip devletler diktatörlük ile yönetilen devletleri ağır bir yenilgiye uğrattı, devlet yönetimleri için yükselen değer demokrasi ve kuvvetler ayrılığı oldu. II. Dünya Savaşı, tarihin hatırlanmak istenmeyen raflarında yerini alırken, yeni bir çatışma türünü “soğuk savaş” miras bırakıyordu. Ancak demokrasi görkemli zaferini soğuk savaş döneminde ve sonrasında da sürdürmeyi başaracaktı. Yeni Dünya Düzeninde, farklı türevleri olsa da kuvvetler ayrılığı ilkesi ve demokrasi ideali insan medeniyeti için en iyi yönetim şekli olarak genel kabul görmektedir.

Soğuk savaş dönemi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) demokrasi anlayışı, demokrasi algısının batılı penceresinden daima eleştirilmiştir. Buna karşın Varşova Paktı devletleri demokrasiyi inkâr etmeyip farklı bir bakış açısıyla kabul ettiklerini öne sürmüşlerdir. Batı demokrasilerinde bireyin özgürlüğü temel alınırken, Doğu Bloğunun yaklaşımında bireyin özgürleştirilmesi ana kavramdır. Demokratik sistemin ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin güçlü temsilcisi olan ABD'nin üstün gelmesi ve SSCB'nin 1991 yılında dağılması ile sonuçlanan süreç, demokrasinin bir diğer görkemli zaferi olarak yorumlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan yeni devletler demokrasi idealini benimseyerek doğmuşlardır.

Demokrasinin önemli dönemeçlerinden biri köleliğin kaldırılmasıdır. Kölelik ilk olarak İngiltere ve ABD'de 1807 yıllarında kaldırılmıştır. İzlerinin uzunca bir süre daha devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı İmparatorluğunda köleliğin kaldırılması, Tanzimat Dönemi anlayışının bir yansıması olarak Sultan Abdülmecit tarafından yayınlanan bir Üsera-yı Zenciyye Ticaretini yasaklayan ferman ile 1847 yılında ilk adım atılmıştır (Parlatır, 1984, s.419). Zamanına göre oldukça öncü bir yaklaşım olarak kabul etmek gerekir. 1926 yılında Milletler Cemiyeti tüm dünyada köleliği yasaklamıştır.

Demokrasinin önemli bir diğer aşaması ise kadınların eşit birer yurttaş olarak tanınmasıdır. Bu oldukça yeni bir gelişmedir. İlk olarak Yeni Zelanda (1893), Avustralya (1920), Finlandiya (1906), Norveç (1913) kadınları ulusal seçimlerde oy kullanma hakkını kazanmışlardır. Takip eden dönemde, SSCB (1917)'de, ABD (1920)'de, Büyük Britanya (1918)'de ve Türkiye (1934)'de kadınlar ulusal seçimlerde oy kullanma hakkı elde etmiştir. Fransa, İtalya, Romanya, Çin gibi ülkelerin kadınlara bu hakkı vermesi için II. Dünya Savaşının sonrasına gelmesi gerekmiştir.

Demokrasinin temel değerlerine erişilmesi sürecinde, Türkiye'yi ve Türkiye'de demokratikleşmenin kuvvetler ayrılığı bağlamında kesintilerle yürüyen serüvenini incelerken, periyotları temel anayasal belgeler üzerinden belirleyerek incelemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira demokrasi ve bileşenleri genel olarak, toplumsal bir hareket ile yükselen talepler şeklinde ortaya çıkmamış, yönetimi eline geçiren kişilerin icraatlarının birer ürünü olarak hazırlanan anayasal belgeler ile gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle batılı örneklerinde olduğu gibi çeşitli toplumsal başkaldırıları ekseninde otorite ile savaşım verilerek kazanılmış toplu haklar ya da özgürlük alanları bulunduğunu iddia etmek gerçekçi olmayacaktır.

3. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ

Osmanlı Devletinin gerileme dönemine kadar Batı'da olan gelişmelere karşı kayıtsız kaldığını biliyoruz. Ne zaman savaşlarda mağlubiyetler ve toprak kayıpları İmparatorluk için

beka sorununu ortaya çıkardı o zaman Batıda ortaya çıkan gelişmeler Osmanlılar için izlenmeye, aktarılmaya ve bazen de taklit edilmeye değer bulunmuştur.

Osmanlı padişahlarının yasama, yürütme ve yargı güçleri yönünden sınırsız yetkilere sahip olmaları ve bu yetkilerini sınırlandıran hiçbir pozitif hukuk normu bulunmaması gibi somut olgular nedeniyle, Osmanlı devlet sistemi “mutlak monarşi” olarak kabul edilir. Hilafet makamının padişahlar tarafından deruhte edilmeye başlaması sonrasında ortaya çıkan yapının “teokratik mutlak monarşi” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sadrazamlık, Divan-ı Hümayun, Şeyhülislamlık gibi bazı kurumsal yapılar bulunmakta ise de bunlar danışma kurulları olmaları ötesinde bir özellik göstermemişlerdir. Mevcut yapı, 19’uncu yüzyılda Tanzimat Döneminden, ilk anayasacılık hareketlerinden geçerek meşruti monarşiye ve 20’inci yüzyılda cumhuriyet döneminden geçerek demokrasiye evrilecektir. Biz aşağıda bu aşamaları kısaca incelemeye çalışacağız.

3.1. 1808 SENED-İ İTTİFAK VE ÂYANLARIN YÜKSELİŞİ

Osmanlı Devletinin merkezi otoritesini yavaş yavaş kaybetmesiyle birlikte, taşra örgütü içinde ortaya çıkan Âyan adı verilen ileri gelenler vergi toplamanın ve asker bulundurmanın verdiği olanak ile büyük yerel güçler, bir anlamda derebeyler haline geldiler. Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa’nın askerleriyle İstanbul’a gelip Kabakçı Mustafa İsyanını bastırması ve IV.Mustafa’yı tahtan indirip II.Mahmut’u tahta çıkarması ulaştıkları askeri ve siyasal güce önemli bir örnektir. 1808 yılında Alemdar Mustafa Paşa’nın girişimleri ile birçok Âyan İstanbul’a davet edildi ve bir toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantı sonucunda bir başlangıç, yedi madde ve zeyl’den oluşan Sened-i İttifak-Uzlaşma Belgesi hicri 17 Şaban 1223, miladi 7 Ekim 1808 tarihinde imzalandı (Kili-Gözübüyük, 1985, ss. 13–17).

Bu uzlaşma sonucunda Padişah, Âyanların yereldeki nüfuzlarını meşru kabul edecek, onlara kanun ve düzene aykırı emirler vermeyecek, fukaraya zulmedenler cezalandırılacak, buna karşılık Âyanlar da Padişahın mutlak otoritesini kabul edecekler, ona karşı gelenler ittifakla cezalandırılacak ve padişah ne zaman asker isterse verecekler ve her emrine uyacaklardı (Üçok-Mumcu,1991, s.232).

Padişah II.Mahmut mutlak otoritesini kısmen de olsa sınırlayan bu belgeyi yeterli güce eriştiği ilk fırsatta yok etti. Bu nedenle belgenin aslı bulunamamaktadır. Sadece Tarihçi Şanizade Ataullah Efendinin ve Tarih-i Cevdet nüshası ile Divan-ı Hümayun Beylikçisi Mehmed İzzet’in Divan-ı Hümayun Beylikçisi Mehmed İzzet’in nüshası bulunmaktadır. Mehmed İzzet nüshası Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, nr.35242’de mevcut olup günümüz Türkçesine aktarımı Akyıldız (1998, s.209-222) tarafından yapılmıştır. (www.isam.org.tr, 21.04.2017). Ortaylı (2016, s.42) belge içeriğinin önemsizliği, yürürlükte kalmamış olması ve hatta padişahın bunu onaylamadığı gibi nedenlerle gereğinden fazla değer verildiğini ifade etmektedir. Buna karşın İnalçık (1964, s.607) Padişahın bu vesika üzerine tuğrasını ve hattı hümayununu koymasını Padişahı bağlayan bir hareket saymaktadırlar.

Senet yürürlükte kalamamıştır ancak Tanzimat ve Meşrutiyet hareketleri için bir zemin hazırlamıştır. Osmanlı tarihinde ilk defa devlet, iktidarının sınırlandırılabilceği kabul edilmiştir. Sened-i İttifak şekli kriterlere göre bir anayasa olmasa da, maddi kriterlere göre anayasal özellik göstermektedir. Sened-i İttifak insan hakları yönünden de önemli bir belgedir. İşkence yasağı, vergilerin adil bir şekilde belirlenmesi, fakirlerin ve reyanın korunması, haksızlık yapılmaması, cezalandırmadan önce soruşturma yapılması hem devletin

hem de ayanların keyfiyete göre davranmalarının engellenmesi ve devletin devamlılığı için ortak hareket edilmesi gibi şart ve ifadeler önemlidir (Arslan, 2013, p.77-91).

Sened-i İttifak Osmanlı Devletinde padişah iradesini dünyevi bir yaklaşımla sınırlayan ve belli bir yönetsel yapılanmayı öngören, bu yönetsel yapılanmada hak ve sorumlulukları belirleyen ilk belgelerden olması nedeniyle göz ardı edilemeyecek derecede önemli olduğuna şüphe yoktur. Bazı yazarlar ise farklı bir bakış açısıyla Sened-i İttifakı devlet otoritesinin kaybı ‘eşkıyalığın meşrulaşması’ olarak yorumlamaktadırlar (Avcıoğlu, 1976, s.72). Tüm bunlardan da öte Sened-i İttifak’ın Şart-ı sâbi’nde (7’nci şartında) “fukaranın ve halkın korunacağı ve zulüm edilmeyeceğine dair olan hükümleri” bireysel hak ve özgürlüklere ilişkin somut ifadeler olmaları nedeniyle yüksek bir değere sahip olduğunu kabul etmek gerekir. Sened-i İttifak ile ortaya çıkan dönemde olumlu kıvılcımlar çakmasına karşın mevcut veriler istikametinde henüz anayasacılık, kuvvetler ayrılığı ve demokrasiye ilişkin bir ışık görülmediğini söylemek zorunluluğu bulunmaktadır.

3.2. 1839 TANZİMAT FERMANI VE DEMOKRASİNİN İLK IŞIKLARI

Batıda ortaya çıkan bilimsel gelişme ve zenginliğin karşısında üst üste gelen askeri başarısızlıklar ve toprak kayıpları, kaçınılmaz olarak Osmanlının giderek batının etkisi altına girmesine neden olmuştur. Bu etki, artan bir ağırlıkla kapitülasyonlar, ticari anlaşmalar, zimmi haklarının hamiliği gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. 19’ncü yüzyılın başından itibaren bu etkinin somutlaştığını ve devlet yapılanmasında düzenleme (Tanzimat) hareketlerine yol açtığını görmekteyiz.

İlerici padişahlardan olan III.Selim, Meclis-i Meşveret’i kurmuştu. Ondan daha ileri adımlar atmayı başaran II.Mahmut ise ilk defa kabine yönetimini oluşturmuştu. Vezir-i Azam artık bir başbakan gibi çalışacak ve yeni kurulan Dâhiliye ve Hariciye Nazırlıklarını yönetecekti. Maliye, Ticaret ve Vakıflar Bakanlıkları kendi yapıları içinde çalışacaklardı. Yine bu dönemde Dâr-ı Şurayı Askeri (Askerlik İşleri Kurulu) ve Meclis-i Vâla-yı Ahkâm-ı Adliye (Adalet – Hukuk İşleri Yüksek Kurulu) ver Dar-ı Şura-yı Babîâli (Başbakanlıkta çalışan kurul) oluşturulmuştur. İlk resmi gazete olan Takvim-i Vekayi’nin yayınlanması da bu dönemde gerçekleşmiştir (Üçok-Mumcu,1991, s.260). 1838 tarihinde İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Anlaşması Osmanlı Devletinin Avrupa iktisadi sistemine daha da yakınlaşmasını sağlamıştır (Alkan,2008, s.153). Bu görüşe karşıt olarak Tengirşek ve Avcıoğlu (Avcıoğlu, 1976, s.104) bu anlaşmanın Türk Sanayisinin belini doğrultamaz hale getirdiğini ve Düyun-u Umumiye idaresini başımıza musallat ettiğini öne sürmektedir. II.Mahmut döneminin farkını vurgulamak için Berkes “Aydın Mutlakiyetçi Devlet” tabirini kullanmaktadır (Berkes,2012, s.169).

II.Mahmut tarafından tasarlanan, onun ölümü sonrasında tahta geçen oğlu I.Abdülmecit tarafından Mustafa Reşit Paşa’ya hazırlatılan, Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat-ı Hayriye Fermanı-26 Şaban 1255) 3 Kasım 1839 tarihinde okunarak ilan edilmiştir.

Tanzimat Fermanının içeriğine baktığımızda:

- Can güvenliği, ırz ve namus güvenliği, mal güvenliği, vergi toplama esaslarının adil hale getirilmesi, askerlik sisteminin kanunla düzenleneceği;
- Ceza davalarının aleni olarak yapılacağı ve suçlular hakkında şer’i hükümlere göre ceza tertip edilmedikçe kimsenin açıkça ya da gizlice öldürtülmeyeceği;
- Müsadere (ölen ya da idam edilen devlet memurlarının malvarlıklarına el konulması)

yönteminin kaldırılacağı;

- Uyuşuklara tanınan bu hakların kesin ve padişahın güvencesi altında olduğu ve hem padişahın hem de devlet erkânının bu konuda yemin edecekleri;
 - Her konuda danışarak karar alınacağı, konuların ilgisine göre Meclis-i Ahkam-ı Adliye’de veya askeri işlerin Bab-1 Sarasker-i Dar-1 Şura’da görüşüleceği varılan kararların padişahın tasdikine sunulması sonrasında kanunlaşacağı;
 - Bu kanuna aykırı davranışlar için ceza kanunu yapılacağı;
- gibi hususların düzenlendiği görülmektedir (Üçok-Mumcu,1991, s.263).

Ferman ile imparatorluk toprakları üzerinde yaşayan Müslim veya Gayrimüslim herkes eşit yurttaşlık altında birleştirilmeye çalışılmıştır (Karpat, 2014,s.97). Gülhane Hatt-ı Hümayunu şekli açıdan bir fermanı ancak İmparatorluk tarihinde ilk defa padişah kendi yetkilerine bir sınır çizerek kendisine ait olan mutlak hak ve yetkileri daraltmakta ve başka kurumlara devretmekteydi. Tanzimat Fermanının bir anayasa olduğunu ileri sürmek fazla iddialı olmakla birlikte maddi hukuk açısından içeriğine bakıldığında bazı yazarların (Üçok-Mumcu,1991, s.264) ifade ettiği gibi anayasalı hukuk devleti olma yolunda ilk adım-manifesto ve anayasal nitelikli bir belge (Ortaylı,2016, s.115) olduğunu kabul etmek gerekir.

Tanzimat fermanının bir diğer özelliği ise laik hukuk sistemine doğru atılan bir adım olmasıdır. Fermanı şeriat kurallarına uyulmasının öneminden bahsedilmesine karşın, Hristiyan tebaa ile Müslüman tebaa arasında hukuki açıdan her türlü farkın kaldırılması, şeriat hukukunun kabul edebileceği bir yaklaşım olmasa gerektir. Yüzyılların alışkanlığı ile İslamcı bakış açısı terk edilmeden, batının hukuk ve yönetim sisteminin adapte edilmeye çalışıldığını görmekteyiz.

Demokrasi ve kuvvetler ayrılığı perspektifinden Tanzimat Fermanına bakıldığında egemenliğin kaynağında bir değişiklik olmamakla birlikte birey hak ve özgürlükleri alanında bazı teminatlar getirmesi bakımından demokrasinin ilk ışık huzmesini sunduğunu söylemek mümkündür. Yargı gücüne yönelik düzenlemeler bulunması, bazı devlet kurumlarının tesis edilerek önemli yetkiler ile donatılması, kuvvetlerin ayrılması yönünde bir gelişme olarak not edilebilir.

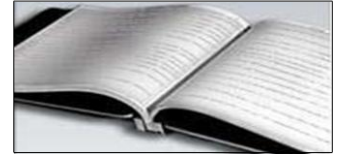
3.3. 1856 ISLAHAT FERMANI VE 1875 FERMAN-I ADALET İLE İLK ANAYASANIN AYAK SESLERİ

Rus Çarlığına Ortodoks Hristiyanların hamiliğine soyunması akabinde Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki yükselen taleplerine yönelik baskıları önleyebilmek için 1838 Balta Limanı Anlaşması ve 1839 Tanzimat Fermanıyla İngiltere ve Fransa’ya yaklaşıldı. 1853 yılında başlayan Kırım Harbine İngiltere, Fransa ve Sardinya Krallığı Osmanlı İmparatorluğu yanında katılınca savaş 1856 yılında müttefikler lehine sona erdi. Yapılan konferanslar sonucunda, 30 Mart 1856 tarihinde Paris Barış anlaşması yapıldı (Koçak,2007, s.36-38).

Savaş sonunda müttefiklerinin de yönlendirmesiyle gayrimüslim halklara eşitlik (müsavat) tanıyan Islahat Fermanı hazırlandı (İnci Tertip Düstur Cilt I, s.7).

Islahat Fermanının içeriğine baktığımızda:

- Giriş bölümünde, Fermanın gerekliliği açıklandıktan sonra, ikinci bölümünde Tanzimat Fermanındaki can ve mal güvenliği ile ırz ve namusun korunmasına ilişkin kuralların, önlemler alınarak korunacağı, bütün mezheplerin din özgürlüğünden tam olarak yararlanacağı, tüm din ve mezheplerin dini ayinlerini yapmalarının serbest olduğu, kimsenin din ve mezhep değiştirmek zorunda olmadığı;

- Üçüncü bölümde, askeri ve mülki okullara alınmada ve memuriyete girişte eşitlik sağlanacağı;
 - Dördüncü bölümde, farklı din ve mezhepten olanlar arasında ortaya çıkabilecek ticaret ve ceza davalarının karma mahkemelerde görüleceği, bedeni ceza, eziyet ve işkencenin yasaklandığı;
 - Beşinci bölümde, vergi eşitliği, gayrimüslimlerin de askerlik yapacakları, ancak bedel ödemek suretiyle muaf da olabilecekleri;
 - Altıncı bölümünde, yabancıların gayrimenkul edinebilmelerine ilişkin düzenlemeler;
 - Yedinci bölümde, her cemaatin başkanı ile padişah tarafından bir yıllık bir süre için atanacak birer memurun bütün tebaayı ilgilendiren konulardaki görüşmelerde hazır bulunmak üzere Meclis-i Vâla-yı Ahkâm-ı Adliyyeye çağrılacağı;
 - Fermanın son bölümünde ise Sadrazama Fermanın uygulanması için Padişah tarafından emir verildiği;
- gibi hususların düzenlendiği görülmektedir (Koçak,2007, s.38-44).

Paris Antlaşmasında Islahat Fermanına atıf yapılmıştır. Avrupa Devletleri “Türkiye’nin Avrupa devletler hukukundan ve haklarından istifade etmesini kabul ediyordu” ve böylece Osmanlı Devleti Avrupa Devletlerinin hukuk sisteminin içine doğru kayıyordu (Alkan, 2008, s.155).

Tanzimat dönemi temel yasal düzenlemelerin peş peşe geldikleri bir dönem olmuştur. Islahat Fermanını, 1857 yılında on yıl önce ilk adımı atılan köle ticaretinin yasaklanmasını sağlayan ferman takip etmiştir. 1858 yılında miras hakkını İslami usullerden ayıran Arazi Kanunnamesi ve Ceza Kanunnamesi izlemiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Müslüman ve Gayrimüslimlerden oluşan meclisler kurulması kabul edilmiştir.

Kanunu Esasinin kabul edilmesine basamak oluşturan son adım ise bazı hakları düzenleyen ve yargının bağımsızlığını temin etmeye yönelik olarak 1875 yılında yayınlanan Ferman-ı Adalet olmuştur.

Ferman-ı Adalet’in içeriğine baktığımızda (I.Tertip Düstur Cilt III, s.24):

- Yürütmenin, yargının işlerine karışmaması,
- Yargının tarafsız ve bağımsız görev yapması,
- Hâkimlerin azledilemeyeceği ve istemedikleri takdirde görev yerlerinin değiştirilemeyeceği,
- Zorla çalıştırmanın (angaryanın) yasaklandığı,
- Tapu kayıtlarının düzgün tutulmasının ve mal emniyetinin sağlanması,

gibi hususların düzenlendiği görülmektedir (Bingöl,1993,s.48-51).

Ferman, dönemin şartlarına göre oldukça önemli ilkesel yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Bunların başında mahkemelerin ve hâkimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı gibi adil yargılanma hakkına ilişkin düzenlemeler gelmektedir. Ayrıca diğer temel hak ve hürriyetleri güvence altına almaya dönük hükümlere yer verildiğini de görmekteyiz.

Osmanlı toplumsal yapısında temel hak ve özgürlükler, halktan gelen talepler üzerine verilmiş ve bu suretle gelişmiş değildir. Genellikle dış baskıların etkisi altında ve devleti kurtarma çabalarının birer can simidi olarak tepeden inme şekilde verildiğini görmekteyiz. Aslında yapılan düzenlemeler ile devlet otoritesinin güçlendirilmesi, merkezi yapının etkinliğinin sağlanması, padişahın gücünün muhafazası hedef alınmış ise de sonuçları umulandan ve beklenenden çok farklı olmuştur. Padişah-ı Ruy-ı Zemin Zillullah-ı Fi'l-Arz (Allah’ın yeryüzündeki gölgesi) olduğu kabul edilen zamanın en güçlü kişinin elinde olan

yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin, küçük parçalar halinde koparak başka iktidar odaklarına geçtiğini kuvvetlerin ayrılmaya başladığını ve demokrasinin Türk siyasi hayatında adım adım ilerlediğini görmekteyiz.

3.4. I. MEŞRUTİYET VE DEMOKRASİ YOLUNDA DEV BİR ADIM 1876 KANUN-U ESASİ

II. Abdülhamit Kanunu-u esasiyi ilan edeceği sözünü vererek tahta çıktı. Halkı temsil eden bir kurucu meclis tarafından hazırlanan Kanun-u Esasi önceki emsallerinde olduğu gibi ferman şeklinde 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmiştir.

Kanun-u Esasi devletin organlarını, modern sistematiğe uygun olarak yasama, yürütme ve yargı olarak ayırmıştır. Türk tarihinin ilk yasama organı “Meclis-i Umumi” kurulmuştur. Meclis-i Umumi “Heyet-i Ayan” ve “Heyeti Mebusan” isimli iki heyetten oluşmaktadır. Yürütme organı Padişah ve Heyet-i Vükela olmak üzere iki başlıdır.

Kanun-u Esasinin içeriğine baktığımızda:

- md.3 padişahlık ekber evlat sistemine göre geçecektir;
- md.4 padişah aynı zamanda halifedir;
- md.5 padişah sorumsuz ve kutsaldır;
- md.53 Padişah yürütme organının başıdır ve kanun yapılmasında mutlak yetkilidir;
- md.54 Heyet-i Mebusan’ı fesih yetkisi ve
- md.113 istediği kişileri sürgüne göndermek gibi yetkileri bulunduğu görülmektedir. Bu yetkilerin yanı sıra, Heyet-i Vükela padişah tarafından atanır ve azledilir; Meclis-i Mebusan Heyet-i Vükelayı düşüremez (Kili-Gözübüyük, 1985, ss. 31–44). Şeklinde düzenlemeler bulunmaktadır.

Sistemde iki parlamento bulunmasına rağmen parlamenter sistem olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta padişahın elinde bulunan son derece geniş yetkilere bakıldığında bunun İngiltere örneğinde olduğu gibi bir “parlamenter monarşi” olduğunu söylemek de zordur. Hak ve özgürlüklerin yeterince güvence altına alınmamış olması padişahın yetkilerinin son derece geniş ve kontrol edilemez olması gibi nedenlerle demokrasiden oldukça uzak bir anayasa olduğu çok açıktır. Ancak tüm bu eleştirilere karşın, seçimle gelen bir meclis bulunması önemli bir adımdır. Hatta günümüzde bile demokrasinin ve kuvvetler ayrılığının önemli bir güvencesi sayılan iki kademeli meclis bulunması önemli bir diğer güvence olarak nitelendirilmelidir. Öte taraftan md.8 vatandaşlık hakkı, md.9 kişi hürriyeti, md.10 kişi güvenliği, md.11 ibadet hürriyeti, md.12 basın hürriyeti, md.17 eşitlik ilkesi, md.26 işkence yasağı gibi hak ve özgürlüklerin anayasada zikredilmesi demokrasi için önemli birer adımdır. Kanun-u Esasiyi nitelerken binlerce yıllık “teokratik-mutlak monarşik” devlet yapısından demokratik devlet yapısına doğru, demokrasi tarihi için küçük bir adım Osmanlı Devleti için dev bir adım olarak vasıflandırmak sanırım yanlış olmayacaktır.

3.5. 1909 II. MEŞRUTİYET VE KANUN-U ESASİ DEĞİŞİKLİKLERİ

I. Meşrutiyet uzun ömürlü olmadı. Osmanlı-Rus savaşı (93 harbi) ve verimli çalışmadığı gerekçeleri ile güvenceleri zaten çok zayıf olan Meclis, Padişah tarafından 14 Şubat 1878 tarihinde süresiz tatil edildi. Mutlak monarşi yönetimi otuz yıl civarında devam etti. Bu dönemde tabandan gelen bir hareket olmamakla beraber, dikkat çeken bir demokratikleşme talebi görüyoruz. Avrupa’daki gelişmeleri yakından izleyen Jön Türklerin etkisiyle ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin çalışmaları ile Manastır ve Selanik’te Meşrutiyet

yeniden ilan edildi. Bunun üzerine Sultan II.Abdülhamit 24 Temmuz 1908’de anayasayı tekrar yürürlüğe koyduğunu açıkladı. Böylece II.Meşrutiyet dönemi başlamış oldu (Özcan, 2008, s.335).

1908 yılının sonuna doğru yeni seçimler yapıldı ve meclis tekrar açıldı. Ancak demokrasi kültürüyle yeni yeni tanışmakta olan devlet sistemi bu defa 31 Mart Vakıası olarak bilinen ayaklanma ile yüzleşmek durumunda kaldı. Ayaklanmayı Selanik’ten gelen Hareket Ordusu bastırdı. Meclis-i Umumî-i Millet 27 Nisan 1909 tarihinde yeniden toplandı. Şeyhül İslam Mehmet Ziyaeddin Efendinin fetvasında kayıtlı olduğu şekilde II.Abdülhamit “...fitnei azime ihdasında ısrar ve mukatele ika etmekle...” suçlanarak tahtan indirildi. Meclis kararı ile Mehmet Reşat Efendi Padişah ve Halife olarak göreve getirildi. Egemenliğin kaynağının tek kişinin uhdesinden çıkması ve milletin oluşturduğu bir meclise geçmesi sürecinde son derece önemli bir metamorfoz yaşıyordu.

1909 yılında Kanun-u Esaside önemli değişiklikler yapıldı.

- Kanun dışı tutuklama ve sansür yasağı,
- Dernek kurma hakkı,
- Kanun teklif etmek için padişahın izninin kaldırılması,
- Padişahın veto ettiği kanunlar 2/3 çoğunluk ile kabul edilirse padişahın kanunu tasdik etme zorunluluğu getirilmesi,
- Sürgüne gönderme yetkisinin kaldırılması,
- Heyet-i Vükelanın kuruluş tarzının değişerek Sadrazamın padişah tarafından atanmaya devam etmesine karşılık, vekilleri sadrazamın seçmeye başlaması,

şeklinde değişiklikler yapıldığını görmekteyiz (Gözler, 2008, ss.22-25).

1909 yılı Türk Demokrasi tarihinde son derece önemli bir merhaleyi oluşturmaktadır. 31 Mart ayaklanmasının bastırılması ile başlayan süreç egemenliğin önemli bir kısmının el değiştirmesi ve “teokratik mutlak monarşik” devlet yapısından ‘parlamenter monarşik’ devlet yapısına geçiş ile neticelenmiştir. 1909 Kanun-u Esasi değişiklikleri ile kurulan yeni hükümet sistemi Parlamenter Monarşik bir hükümet modelini oluşturmaktadır. Bu yapıda egemenliğin kaynağına bakıldığında, hem padişahın hem de halkın bulunduğu söylenebilir. Kurulan yeni yapının teorik olarak demokratik olduğu ifade etmek hatılı olmayacaktır. Demokrasinin kurumları anayasal olarak yerlerini almıştır. Buna karşın iktidarı eline geçiren padişah olsun İttihat Terakki Partisi olsun istibdat yönetimlerine kayan bir yaklaşımı sergiliyor olmaları nedeniyle modern manada demokrasi anlayışının henüz daha çok erken dönemlerinde olduğumuz konusunda bizi uyarmaktadır. Hatırlatmakta fayda olan bir diğer husus ise dönemin devlet ve demokrasi anlayışı çerçevesinde batılı devletlerin de genel olarak ve yaklaşık olarak bu seviyelerde oldukları hususudur.

4. CUMHURİYET DÖNEMİ

Sevr Barış Anlaşmasının imzalanmasıyla ve başta Başkent İstanbul olmak üzere ülkenin çeşitli bölgelerinin galip devletler tarafından işgal edilmeye başlanmasıyla birlikte Osmanlı Devletinin fiilen sona erdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı İstanbul’un işgalinden iki gün sonra 18 Mart 1920 tarihinde toplanarak çalışmalarına ara verme kararı aldı. Artık İstanbul’da çalışmanın mümkün olmadığını anlaşılması üzerine Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK’ün çağrısı üzerine “selahiyet-i fevkaladeyi haiz-yani kurucu meclis” 23 Nisan 1920’de Ankara’da Büyük Millet Meclisi adı altında toplanmıştır.

Milletin temsilcilerinden oluşan bu meclis Kurtuluş Savaşını başarıyla neticelendirmiş, 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarını yapmış, 2010 ve 2017 değişiklik referandumlarına zemin hazırlamıştır. Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde anayasaların önemli kilometre taşları olduğunu dikkate aldığımızda, anayasalara dayalı olarak bir incelenme yapılmasını doğru bir yaklaşım olarak değerlendiriyoruz.

4.1. 1921 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU ve YENİ DEVLET TEŞKİLİ

20 Ocak 1921 tarihli Anayasa – Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak kabul edilmiştir. Yeni anayasa dağılan ve yok olan Osmanlı İmparatorluğunun yerine, yeni bir devletin kuruluşunu ilan eden hukuki bir belgedir. Yeni anayasa aynı zamanda milli hâkimiyeti esas alan ve vatanın kaderine milli hâkimiyetin temsilcisi Büyük Millet Meclisinin el koymasını mümkün kılan ve onun hukuki ve siyasi değerini ortaya koyan bir vesikadır. Demokratik ve ihtilalci bir karakteri vardır. Yeni anayasanın ruhuna ve mantığına kuvvetler birliği ilkesi hâkimdir. Bu anayasaya göre Türkiye'de bütün kuvvet ve yetkilerin kaynağı millettir, millet iradesidir. Milli iradeyi millet namına temsil eden tek yetkili organ, TBMM'dir. Meclis hükümet sistemi ilk defa bu anayasa ile Türkiye'ye girmektedir. Reissiz bir cumhuriyet kuran bu anayasa ile milli irade Meclis tarafından temsil edilmekte ve yürütülmekte, böylece kuvvetler birliği esası, milli kuvvetlerin şuurulu bir merkezde toplanması ve tek iradeye bağlanması sonucunu doğurmaktadır (Eroğlu, 1990, ss.232-236).

Yirmi üç maddelik kısa bir anayasa olup 1876 tarihli Kanun-u Esasiyi doğrudan yürürlükten kaldırmış değildir. Teşkilat-ı Esasîsinin maddelerine baktığımızda:

- Hâkimiyet bilakaydüşart millettir (md.1),
- İcra kudreti ve teşrii salahiyeti Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder (md.2),
- Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi Tarafından idare olunur;

tarzında düzenlemeler bulunduğu görülmektedir.

1921 Anayasasında kuvvetler birliği esas alındığı için yasama, yürütme ve yargı güçleri Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılmıştır. Bakanların meclis tarafından tek tek seçilmesi, İstiklal Mahkemelerinin görevlendirilmeleri bu sistemin önemli bir özelliğidir.

Bu yapı günümüz demokratik devlet kriterleri yönünden çeşitli eleştirilere tabi tutulabilir ise de demokratik devlet modeline geçişte Türkiye'de son derece önemli görevler yaptığını kabul etmek gerekir. Bunu sağlayan Mustafa Kemal ATATÜRK'ün devlet anlayışı olduğunu ve ilkelerinde billurlaşan demokrasi ideali olduğunu günümüzde dahi görmekteyiz.

01 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılması, demokrasi ve kuvvetler ayrılığı yolunda çıtanın bir üst seviyeye taşındığının önemli bir göstergesidir. Saltanatın kaldırılmasına ilişkin kanun değişikliğinin gerekçesi ve madde metni şöyledir:

“...Türk Milleti Saray ve Babîâlinin hıyanetini gördüğü zaman Teşkilâtı Esasiye Kanununu ısdar ederek onun birinci maddesiyle hâkimiyeti Padişah'tan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle icraî ve teşriî kuvvetleri onun yed'i kudretine vermiştir... bir halk Hükümeti idaresi tesis ve vazetmiştir...”

1. — Teşkilâtı Esasiye kanuniyle Türkiye halkı, hukuku hâkimiyet ve hükümlerinin mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyet mâneviyesinde gayrikabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimale ve iradei milliyeye istinat etmeyen hiç bir kuvvet ve heyeti tanımamağa karar verdiği cihetle misakı millî hudutları

dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka şekli Hükümeti tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hâkimiyeti şahsiyeye müstenit olan istanbul'daki şekli Hükümeti mart 1336 dan itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addeylemiştir.

2. — Hilâfet, Hanedanı Âli Osmana ait olup Halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu Hanedanın ilmen ve ahlâkan erşet ve eslâh olanı intihap olunur. Türkiye Devleti Makamı Hilâfetin istinatgahıdır” (Kili-Gözübüyük, 1985, s.103)

Saltanatın kaldırılması monarşik devlet yapısına son vermiş ise de demokratik bir devlet yapısına geçiş yerine yasama yürütme ve yargı yetkilerini oradan alıp Büyük Millet Meclisine vermek suretiyle kuvvetler birliği sisteminin bir başka versiyonunu yürürlüğe koymuştur. Kuvvetler birliği sisteminden ayrılarak anayasal demokratik bir yapıya geçiş, Teşkilat-ı Esasiye’de 29 Ekim 1923 tarihinde değişiklik yapılarak Cumhuriyetin ilan edilmesiyile mümkün olmuştur.

Bu dönemde gerçekleşen bir başka adım ise bir parti programına sahip olarak, Atatürk ilkeleri ve demokrasi yaklaşımı üzerine kurulmuş olan Halk Fırkasının tarih sahnesine çıkmasıdır. Aslında Halk Fırkası Osmanlının ilk “Fırkalaşma” hareketlerinden geçerek o günlere değin süzülerek gelen önemli bir siyasi birikim ve kültür üzerine kurulmuştur. Kurtuluş Savaşını kazanan Müdafaa-i Hukuk Gurubunun modern anlamda siyasi partiye dönüşümü olarak kabul etmek gerekir.

1921 Anayasasında yapılan değişiklikler yüzyıllar boyu devam edegelen devlet geleneği nazara alındığında Türkiye’nin modernleşme dönemine damgasını vuran değişikliklerdir. Dinsel yetkilerle donanmış olan siyasi güç odağı olan Hilafet makamının kaldırılmasına yönelik olarak 03 Mart 1924 tarihinde yapılan anayasa değişikliği, kuvvetler ayrımı dengesinde söz sahibi olan bu makamı tasfiye etmiş ve demokratik devlet yapısına geçiş yolunda atılan, önemli bir diğer adım olmuştur.

4.2. 1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU DEĞİŞİKLİKLERİ

20 Nisan 1924’de 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu (anayasa) kabul edildi. Bu kanun yeni Türk Devletinin ikinci anayasası idi. “Hâkimiyet bilakaydüşart milletindir” “Türkiye Büyük Millet Meclisi milletın yegane ve hakiki mümessili olup millet namına hakkı hakimiyeti istimal eder” prensiplerini kabul ederek, millet realitesine dayanan milli hakimiyetin bölünmezliğini kabul etmiştir. Bu anayasada 1928, 1931, 1934 ve 1937 tarihlerinde önemli değişiklikler yapılmıştır. 15 Aralık 1945 tarihli çalışma ile Türkçeleştirilmiştir. Ancak 24 Ocak 1952 tarihli bir kanun ile tekrar eski şeklini almıştır (Eroğlu, 1990, ss.232-236).

Yeni anayasanın önemli bir özelliği md.103’de kayıtlı olan anayasanın üstünlüğü prensibidir. Buna göre anayasa hükümleri kanunların üzerindedir. Hükümet sistemi ise Kuvvetler Birliği ve Görevler Ayrılığı olarak ifade edilebilir (Özbudun, 1992, s.10). Bunların dışında TBMM milletın yegâne ve hakiki temsilcisi olup Millet namına hâkimiyet hakkını kullanır (md.4). TBMM hükümeti her vakit denetleyebilir ve düşürebilir (md.7/2). Hükümetin ise meclisi feshetme yetkisi bulunmamaktadır. Bu sayılanlar kuvvetler birliği ve meclis hükümet sistemine ait olan özelliklerdir. Buna karşılık yürütme yetkisinin Cumhurbaşkanı ile Başbakan ve Başbakanın oluşturacağı Bakanlar Kurulu tarafından kullanılıyor olması Parlamenter Sistemin özellikleri olarak kaşımıza çıkmaktadır.

1924 Anayasasının hüküm sürdüğü dönemde iki defa çok partili hayat denemesi olduğunu görmekteyiz. Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele,

Adnan Adıvar, İsmail Canbulat ve birkaç milletvekili Halk Partisinden ayrıldıktan sonra 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında yeni bir siyasî parti kurmuşlardır (Karpat, 2014, s.45). Bu dönemde Doğu Anadolu'da 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait İsyanı patlak verdi. Ülke Lozan'da çözülemeyen sorunların çözüleceği sırada ciddi bir bunalımla karşılaştı. Olayın boyutları ve ciddiyeti anlaşılınca 4 Mart 1925 de Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edilerek isyanın bastırılması için İstiklal Mahkemelerinin kurulması kararlaştırıldı (Goloğlu, 1974 s.32). Mahallinde yapılan yargılamalarda ve teftişlerde Terakkiperver Cumhuriyet fırkasına taraftar olan kişilerin, Cumhuriyete karşı olan kimselerden oluştuğunun ve ayaklanmada rolleri bulunduğunun iddialara konu olması üzerine 5 Haziran 1925'de parti kapatıldı (Aybars, 1975, ss.43-50). İlk çok partili demokrasi denemesi böylece kısa süre içinde hayal kırıklığı yani demokraside bir geri adım ile neticelenmiş oluyordu.

1929 bütün dünyanın ağır bir ekonomik bunalım yaşadığı dönem olmuştur. Bu ekonomik bunalımın ülkeye yansımalarının sorumlusu olarak tek parti idaresi görülmekteydi. Liberal ekonomi ve siyaset yanlıları ise idare şekliinden memnun değillerdi. Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) bu olaylar ve şartların bir sonucu olarak doğmuştur. Bizzat Mustafa Kemâl Paşa'nın isteği doğrultusunda Fethi Bey'in görevlendirilmesi ile 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur. Kendi kurduğu tek parti ile ülkeyi yönetmenin kolaylığını bir yana bırakıp daha zor olan ancak seciyesi ve fazileti yüksek olan demokratik yönetim modeli arayışları içine girmesi, Atatürk'ün demokrasi idealine bağlılığının güçlü bir göstergesi olsa gerektir. Ancak kısa bir süre önce yaşanan olaylar tekrar ederek SCF üzerinden siyasi çatışmalar yükselmeye ve bağlantılı olarak da ülke içi gerginlikler artarak ciddi güvenlik sorunları ortaya çıkmaya başladı. Atatürk'ün büyük umutlar ile başlattığı bu demokratik hareket de akim kaldı ve 17 Kasım 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kendi kendini kapattı. Kısa süre içinde meydana gelen bu başarısız çok partili demokrasi denemesinden ders alınması ve sonraki dönemlerde kurulacak siyasi partilerin aynı hatalara düşmemeleri beklenirken tarih o şekilde tecelli etmedi. Kurulan çeşitli siyasi partiler kurumsallaşma kültürlerini ortaya koyamadılar ve belli süreler sonrasında ya müdahaleler ile kapatıldılar, ya da bir şekilde kendilerini kapattılar.

1924 Anayasasında yapılan önemli bir diğer değişiklik ise "Devletin dini, İslam dinidir" maddesinin 10 Nisan 1928'deki değişiklikle kaldırılması ve laiklik ilkesinin 1937'de anayasaya girmesi oluşturmaktadır. Bu gelişme demokratik devletlerin olmazsa olmaz prensiplerinden sayılan din ve vicdan özgürlüğü ile ifade özgürlüğü bağlamında önemli bir ileri adım olarak değerlendirilmelidir. Bilindiği gibi anayasal demokratik yönetimlerde temel hak ve özgürlükler anayasalarda açıkça düzenlenerek bu özgürlüklere güçlü teminatlar sağlanır. 1928 ve 1937 değişiklikleri ile Türk Anayasalarında temel hak ve özgürlüklerin yerlerini almaya başladığını ve böylece demokratik anayasal sistemde ilerleme sağlandığını söyleyebiliriz.

İkinci Dünya Savaşını demokrasi cephesinin kazanması, bütün dünyada demokrasinin yayılması yolunda etkili oldu. Dünya Savaşı sonrası diktatörlüğe dayanan tek parti yönetimlerinin gözden düştüğü, demokrasi idealinin yükseldiği bir dönem oldu. Türkiye de dünyayı etkileyen bu demokratikleşme akımına kendini uydurdu. SSCB ile meydana gelen politik anlaşmazlıkların da etkisiyle, Batı Bloğuna daha da yaklaştı ve onların uygulamakta oldukları demokrasi modeline kendisini uydurma çabası içine girdi.

CHP'de parti içi muhalefet yapmaya başlayan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü önderliğinde, 07 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kuruldu.

Demokrasinin önemli bir boyutunu oluşturan çok partili siyasal sistem, gerçekleşmiş oluyordu (Toker, 1990, s.74). Demokrat Partinin siyaset sahnesinde yer almasıyla birlikte güçlü iki partinin yer aldığı ileri demokrasi özellikleri taşıyan bir siyasi yapı Türkiye’de hüküm sürmeye başlamıştır.

1924 Anayasası çoğunlukçu bir demokrasi anlayışına kapılarını açık bırakan bir yapıdaydı. Anayasaya göre iktidarı ele geçiren devletin tümüne sahip olabilmekteydi. Oysa ideal demokrasi anlayışı çoğulcu demokrasiye inanmaktadır. Yani çoğunluğun mutlak hâkimiyetini reddeden, azınlıktakilerin siyasal ve kültürel haklarının kabul edilmesi gerektiğini ve azınlığın da bir gün çoğunluk olabilme hakkının verilmesini savunan demokrasi anlayışını oluşturmaktadır. Azınlığın veya farklı düşünenlerin göz ardı edilmesi, onların haklarının dikkate alınmaması ideal demokrasinin kabul etmediği bir yaklaşım olmaktadır.

Çoğunlukçu demokrasi anlayışının egemen olduğu bir dönemde Türk Demokrasisi 1960 darbesi ile ağır hasarlı bir kaza yaşadı. Darbe dönemini demokrasinin geri adımlarından biri olarak kabul etmek zorundayız. 1924 Anayasası artık tarihteki yerini alıyordu. Yeni bir anayasa arayışları içinde olunan bu dönemde kurulan Kurucu Meclis ile ortaya koyulan 1961 Anayasasının demokrasi için güçlü güvenceler getirdiğini ve bir daha demokrasiden geri adımı olmasın, anlayışı ile yapıldığını da tespit etmek gerekmektedir.

4.3. 1961 ANAYASASI VE 1971 DEĞİŞİKLİKLERİ

TSK'da görevli bir grup subay, iktidarda bulunan Demokrat Parti'nin baskıcı politikalarını gerekçe göstererek, 27 Mayıs 1960'da DP iktidarına son verdi ve yönetime el koydu. Darbe ile birlikte başbakan, cumhurbaşkanı, genelkurmay başkanı ve diğer pek çok kişi tutuklandı. Daha sonra kurulan Yüksek Adalet Divanı (Yassıada yargılamaları ile) 15 idam cezası verdi. Milli Birlik Komitesi Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Bakanlar Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan ile ilgili olanları onayladı. Ancak Celâl Bayar'ın cezası, 65 yaşının üstünde bulunması sebebiyle müebbet hapis cezasına çevrildi. Onaylanan üç idam cezası infaz edildi. Bu idamların Türk demokrasi tarihinde bıraktığı derin izler hala canlıdır.

Darbe ile 1924 Anayasası ve TBMM feshedildi. Milli Birlik Komitesi kuruldu ve yeni anayasa çalışmalarına başlandı. İlk deneme İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Sıddık Sami Onar başkanlığında İstanbul Komisyonu tarafından hazırlanan taslak ile oldu. Tasarımın çok tepki alması üzerine iki ayaklı bir Kurucu Meclis teşkil edildi. Bir tarafında Milli Birlik Komitesi diğer tarafında da siyasi parti teşkilatlarının; gazetelerin, baroların, sendikaların, yargı mensuplarının, öğretim görevlilerinin ve üniversitelerin, gençlik ve esnaf derneklerinin, ticaret ve sanayi odalarının temsilcilerinden oluşan grup bulunuyordu.

Hazırlanan anayasa 9 Temmuz 1961'de halkın oyuna sunularak oylamaya katılanların %60.4'ü tarafından kabul edildi. 1961 Anayasasının özelliklerine baktığımızda (www.tbmm.gov.tr, 21.04.2017):

- Güçler ayrılığı sağlanmıştır. (Yasama, yürütme, yargı)
- Çoğulcu demokrasi ilkesi benimsenmiştir.
- TBMM, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi olmak üzere ikiye ayrılmıştır.
- Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.
- Yürütmenin işlemleri Danıştay denetimine verilmiştir.
- Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına Anayasal sınır getirilmiştir.

- İşçi ve memurlara sendika kurma hakkı ile grev hakkı tanınmıştır.
- Üniversiteler ve TRT özerkleştirilmiştir.
- Yerel yönetimlerin yetkileri kısmen arttırılmıştır.
- Önceden izin almaksızın dernek kurma hakkı ve gösteri/protesto yapma hakkı tanınmıştır.
- Kurumların yönetimindeki üst düzey kişilerin yargı kararı olmaksızın yönetimden uzaklaştırılmaları imkânı kaldırılmıştır.
- Sosyal devlet kavramı eklenmiştir (Özbudun, 1992, ss.19-27).

Darbenin neden olduğu demokraside geriye gidiş tersi bir etkiyle demokrasi ve kuvvetler ayrılığında olumlu ileri adımların atılmasına olanak sağlamıştır. 1961 Anayasasının zamanın seviyesinin çok ötesinde bir demokrasi anlayışı ile hazırlandığına ve demokrasiyi daha ileriye götürecek normlar getirdiğine şüphe bulunmamaktadır.

Uygulandığı dönemde seçmen çoğunluğunu elinde bulunduran siyasi güçlerin, olumsuz yargılarına hedef olması 1961 Anayasası için önemli bir şanssızlık olmuştur. 1961 Anayasasının demokratik ilericiliği ile örtüşmeyen toplumsal demokrasi algısı ve siyasi demokrasi geleneği 1971 yılında yeni bir kiriz olarak karşımıza çıkmıştır. Yürütme erkini elinde bulunduran partinin, artan terör olaylarını sebep göstererek ısrarla anayasa değişikliği istediği ve ülkenin bu anayasa ile yönetilemeyeceğini öne sürdüğü bir ortamda 1971 Askeri Muhtırası ile Demirel Hükümeti görevden uzaklaştırılmıştır. Kendi sistematığı içinde kalamayan demokrasiye yine bir müdahale gelmiş ve yine bir geriye gidiş daha yaşanmıştır.

1971 yılında partiler üstü bir hükümet kurulmuş ve 1973 yılına kadar yürütmeyi güçlendiren çeşitli anayasa değişiklikleri yapılmıştır.

Bu değişikliklere bakıldığında:

- Yürütmeye Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarma yetkisi verilmesi,
- Üniversite özerkliklerinin zayıflatılması,
- TRT'nin özerkliğinin kaldırılması,
- Temel hak ve özgürlüklere genel bir sınırlama sebebi getirilmesi,
- Anayasa denetimine başvurmanın siyasi parti grupları ile sınırlandırılması,
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin (DGM) kurulması,
- Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin (AYİM) kurulması,

gibi değişikliklerin yapıldığını görmekteyiz.

1961 Anayasasının öngördüğü seviyeli bir demokrasi anlayışı, kuvvetler ayrılığına dayanan bir devlet yapısı ve çoğulcu-katılımcı bir toplum düzeni bulunmaktaydı. 1971-1973 değişikliklerinin 1961 Anayasasının genel sistematığını bozduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Terörün önlenmesi amacıyla yapılan anayasa değişiklikleri, yürütmeyi güçlendirme adımları, beklenenin aksine hiç de işe yaramamıştır. AYİM ve DGM'ler gibi özel yargılama yapıları kurulması, KHK ile yönetim yetkisi verilmesi ve kurumsal özerkliklerin zayıflatılması terör olaylarını önleyemediği gibi 1980 yılına gelindiğinde terörün daha da tırmandığını ve en üst seviyeye çıktığını örmekteyiz. En az bunun kadar vahim olarak siyaset kurumunun Cumhurbaşkanı dahi seçemediği bir dönem yaşanmıştır. Demokrasinin zor yılları devam etmiş ve yine bir geriye gidiş söz konusu olmuştur. 1980 darbesi ile Türkiye bir kez daha demokrasi merdivenlerinden aşağıya yuvarlanmıştır.

4.4. 1982 ANAYASASI VE RASYONELLEŞTİRİLMİŞ PARLAMENTARİZM

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile Türk Silahlı Kuvvetleri emir-komuta zinciri içinde tekrar yönetime el koymuştur. Darbenin sebepleri arasında, siyasi cinayetlerin yaygınlaşması, Necmettin Erbakan önderliğinde yapılan İstiklal Marşının yuhalandığı, şeriat çağrısının yapıldığı Konya Mitingi, 22 Mart 1980'den itibaren 114 tur oylama yapılmasına rağmen Cumhurbaşkanı'nın seçilememesi, dış ticaret açığı, döviz darboğazı, işsizlik, kıtlık gibi nedenler sayılmıştır. Süleyman Demirel'in Başbakan olduğu hükümet görevden uzaklaştırılmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi lağvedilmiş ve 1961 Anayasası uygulamadan kaldırılmıştır (Özbudun, 1992, ss.31-40).

Darbeyi yapan Milli Güvenlik Konseyi 1960 emsalinde olduğu gibi biri kendisi (MGK) diğeri Danışma Meclisi (DM) olmak üzere iki organlı bir Kurucu Meclis teşkil etmiştir. 1981 yılında göreve başlayan Danışma Meclisi yeni anayasanın hazırlanması için Anayasa Hukukçusu Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı başkanlığında 15 üyeden oluşan bir Anayasa Komisyonu oluşturuldu. Hazırlanan anayasa 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan halk oylamasıyla %91.37 gibi çok yüksek oranla kabul edildi. Anayasanın kabulü sonrasında 6 Kasım 1983 genel seçimleri yapıldı ve yeni parlamento göreve başladı.

1982 Anayasasının özelliklerine baktığımızda

(www.tbmm.gov.tr, 21.04.2017):

- Kazuistik,
- Katı,
- Güçlü yürütme öngören,
- Toplumunu depolitize eden, siyasi partilerin yan örgütler kurmasını önleyen, daha az katılımcı,
- Hükümetin kurulması, Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı gibi makamların seçilmesi süreçlerinde ortaya çıkan tıkanıkları giderici,

bir anayasadır.

Ayrıca Demokratik yönetimin önemli bir güvencesi olan Cumhuriyet Senatosu kaldırılmış, tek meclis sistemi benimsenmiştir. Anayasanın öngördüğü bu yeni sisteme anayasa hukuku literatüründe “Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm” denmektedir (Gözler, 2008, s58).

Demokrasi bağlamında 1961 ve 1982 anayasaları karşılaştırıldığında, iki farklı anlayışın egemen olduğunu görmekteyiz. 1961 anayasası, yürütmenin icraatlarının toplumun ve devletin diğer iktidar odakları ile demokratik kontrolünü öngörmesine ve her yönden daha katılımcı bir toplum yapısı ile daha geniş özgürlüklerin üzerine kurulmuş olmasına karşın; 1982 anayasasının siyasi katılım yönünden adeta “oyunu ver başka işe karışma” anlayışı ile yürütmeyi güçlendiren, karar alma mekanizmalarını hızlandıran bir anlayış üzerine kurulu olduğunu söyleyebiliriz. Bu önemli farka rağmen her iki anayasal sistemin de ‘demokratik parlamenter sistemler’ olduğu tartışmasızdır. Nüans farkının demokrasi algısının sınırları içinde olduğu söylenebilir. 1961 anayasası daha geniş ufuklu bir demokrasi yaklaşımı içinde olmasına karşın, 1982 anayasası özgürlük otorite dengesinde tercihini otoriteden yana yapmıştır.

4.5. 1982 ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ VE PARLAMENTER DEMOKRATİK REJİMDEN AYRILIŞ

Türkiye'nin gündeminden anayasa değişiklikleri ya da yeni bir anayasa yapılması tartışmaları hiç eksik olmamıştır. 21'inci yüzyıl ile başlayan süreç bu tartışmalara daha da hız verdi. 2003 yılından itibaren Avrupa Birliği sürecine uyuma ilişkin olarak ya da Avrupa İnsan

Hakları Sözleşmesi (AIHS) ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının gereklerini yerine getirmek doğrultusunda ufak çaplı çeşitli değişiklikler yapıldı. 1982 yılında anayasanın kabulünden sonra 20 yılda 8 dar kapsamlı değişiklik yapılmış olmasına karşın, 2003 yılından sonra 2017 yılında “Cumhurbaşkanı Hükümet Modeli”ne geçişe değin 14 yılda 12 çok geniş kapsamlı, temel noktalarda değişiklikler yapıldığını görmekteyiz.

4.5.1. TÜRKİYENİN YARI BAŞKANLIK DENEYİMİ

2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde ortaya çıkan tıkanıklık, Cumhurbaşkanını halkın seçmesi yönünde bir fikri siyaset gündemine getirdi. 1982 Anayasasının “Rasyonelleştirilmiş Parlamenter Model” terk ediliyor, yerine Cumhurbaşkanının daha da güçlendirildiği, kuvvetler ayrılığının daha az etkin kılındığı yeni bir sistem öngörülüyordu. Hükümet modellerinin klasik tasnifine göre devletin en tepesinde bulunan kişinin halk tarafından seçilmesi, bunun yanı sıra siyaseten sorumlu bir başbakanın ve onun kabinesinin varlığı “yarı başkanlık modeli” olarak vasıflandırılmaktadır. 2010 değişiklikleri ile getirilen yeni modelin “yarı başkanlık hükümet sistemi” olduğuna hiç kuşku yoktur. 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu bağlamında 12 Eylül 2010 referandumu ile %57,8 Evet oyuna karşı %42.2 oy oranı ile kabul edilen anayasa değişikliklerine baktığımızda (www.anayasa.gen.tr, 21.04.2017):

Yargıya ilişkin olarak:

- Anayasa Mahkemesinin ve Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulunun yapısının değiştirilerek Cumhurbaşkanına buralara daha fazla üye seçme yetkisinin tanındığını,
- Yüksek Askeri Şura kararlarının önemli bir bölümüne karşı yargı yolunun açıldığını,
- Yurt dışına çıkış yasağı verilebilmesi için hakim kararı gerektiğini,
- Daha önce darbe suçları işleyenlerin yargılanmalarını önleyen anayasa maddelerinin kaldırıldığını,

Temel hak ve özgürlüklere ilişkin olarak:

- Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürlüler, şehitlerin dul ve yetimleri ile gazilere pozitif ayrımcılık yapılmasını,
- Vatandaşların kişisel verilerinin korunmasını,
- Her türlü istismara ve şiddete karşı koruyucu önlemlerin alınmasını,
- İşçiler için birden fazla sendikaya üye olunabilmesini,
- Memur ve emeklileri için toplu görüşme ve sözleşme hakkının getirilmesini,
- TBMM Başkanlığı’na bağlı Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulmasını,
- Parti kapatılması durumunda milletvekilliğini devam edeceğini,

Düzenleyen hükümlerin getirildiği görülmektedir.

Anayasa hukukunda kuvvetler ayrılığının çeşitli tipolojilerinden bahsedilebilir. Yasama ve yürütme organlarının birbirleri ile olan ilişkilerindeki esneklik, sertlik ve çeşitlilikler üzerinden değerlendirmeler yapılabilmekte, çeşitli modeller öngörülebilmektedir. Ancak tartışmasız olarak kabul edilen husus “yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı” olmaktadır. Yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı Türk Hukuk sistemine yeni dönemde anayasalar ile girmiş bir konu değildir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6.maddesi Adil Yargılanma hakkını düzenlemektedir. Türkiye bu sözleşmeyi 1954’de onaylayarak taraf olmuştur. Dolayısıyla Anayasanın 90.maddesi gereğince Anayasaya aykırılığı iddia edilemez

bir kanun, bir iç hukuk düzenlemesi halini almıştır. Adil yargılanma hakkı “yasayla kurulmuş, tarafsız ve bağımsız mahkeme” oluşturulması gerekliliğini düzenlemektedir. Bunu zorlayan düzenlemeler hem Anayasaya hem de uluslararası yükümlülüklerle aykırılık oluşturabilecektir. 2010 değişikliklerinde bu gerekliliğe uygun olmadığı düşünülebilecek düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak yargı yolu kapalı olan bazı durumlara yönelik olarak yargı yolunun açılması; kişi hürriyetini sınırlayan durumlar için yargı kararı alınmasının gerekli hale getirilmesi bunların yanı sıra temel hak ve özgürlükleri genişleten diğer düzenlemeler, demokratik anayasa ve kuvvetler ayrılığı açısından olumlu kabul edilen düzenlemelerdir.

4.5.2. CUMHURBAŞKANI HÜKÜMET SİSTEMİ

1982 Anayasası değiştirilmesi oldukça zor “sert anayasa” diye tabir edilen anayasa türlerinden olmasına rağmen bu kadar çok ve kapsamlı değişikliklerin bu kadar kısa sürede yapılması anayasa hukukçuları ve siyaset bilimcileri açısından son derece dikkati çeken eleştirel bir durum olarak değerlendirilmektedir (Gözler, 2017, ss.180-191).

Türkiye'nin Yarı Başkanlık deneyimi devam ederken, 15 Temmuz 2016 tarihinde Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) tarafından başarısız bir darbe girişimine maruz kalmıştır. Başta Türk Silahlı Kuvvetlerinin Demokratik değerlere bağlı askerlerinin silahlı karşılık vermesi olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin güçlü ve dirayetli bir direniş göstermesiyle, FETÖ'cülerin darbe girişimi püskürtülmüştür. Yüzlerce kişinin öldüğü ve yaralandığı üzücü olaylar Türkiye'ye Demokrasinin askıya alındığı 1960 ve 1980 darbelerini hatırlatmıştır. Darbenin başarısız olması demokrasinin askıya alınmasını önlemiş olmakla birlikte FETÖ yapılanmasının oluşturduğu büyük tehdit nedeniyle Olağanüstü Hal İlan (OHAL) edilmiş ve kapsamlı soruşturmalar yürütülmeye başlanmıştır. Bu arada Türkiye yapmış olduğu bir açıklama ile OHAL süresince AİHS m.15 kapsamında temel hak ve özgürlükleri askıya aldığı beyan etmiştir (www.dw.com, 17.04.2017).

Türkiye'nin Yarı Başkanlık deneyimi uzun sürmemiştir. 2014 yılında yapılan seçimler sonrasında yine genetik yatkinlik nüksetmiş ve hükümet sistemi tartışmaları siyaset gündemine yine oturmuştur. Bu defa Başkanlık modeli talepleri yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır. Başkanlık sisteminde olduğu gibi “Cumhurbaşkanı”nın halk tarafından seçildiği, Başbakanın ve onun kabinesinin olmadığı bunun yerine Başkanlık modelinde olduğu gibi Cumhurbaşkanı yardımcılarının bulunduğu bir sistem öngörülmüştür. Cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılmasına karşın hem meclisin hem de Cumhurbaşkanının seçimlerinin aynı anda yenilendiği bir değişiklik getirilmiştir. Geniş açıdan bakıldığında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adı verilen, her türlü yetkinin ve gücün kaynak ve dayanağının Cumhurbaşkanı olması nedeniyle “Cumhurbaşkanı Hükümet Sistemi” diye de adlandırılabilir olan bu yeni modelin Başkanlık Hükümet modeline göre daha fazla yetkiler ile donatılmış bir “Devlet Başkanı” yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

“Cumhurbaşkanı Hükümet Sistemi” değişikliğine gidilirken hem hukuk hem de siyaset zemininde yürütülen tartışmalar, salt hükümet sistemini irdeleyen eleştiriler olmaktan çıkmış egemenliğin kaynağının haktan alınıp tek kişiye verildiği yönünde “rejim değişikliğine” gidildiği iddiaları ortaya atılmıştır.

16 Nisan 2017 halk oylaması ile %51'e %49 gibi birbirine çok yakın oranlar ile kabul edilen değişikliklere demokrasi ve kuvvetler ayrılığı perspektifinden açısından baktığımızda (anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr, 24.04.2017):

- TBMM'nin Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek, Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek konusundaki yetkisinin kaldırıldığını;
- TBMM'nin bilgi edinme denetim yolları arasında bulunan “gensorunun” tamamen çıkarıldığını, “soru”nun ise “yazılı soru” olarak muhafaza edildiğini;
- 2010 yılı değişikliği ile anayasaya giren Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilme yönteminin muhafaza edildiğini;
- Cumhurbaşkanının siyasi partilere üye olmasını önleyen tarafsızlığına ilişkin hükmün kaldırıldığını;
- Cumhurbaşkanının ve TBMM'nin seçimlerinin yenilenmesine eş zamanlı karar verilmesi gibi hükümler ile görev ve yetkilerinin genişletildiğini;
- Anayasa Mahkemesi ve Hakim ve Savcılar Kuruluna üye görevlendirme yetkisi başta olmak üzere yargıya ilişkin yetkilerinin genişletildiği;

görülmektedir.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin birbirlerinden güçlü bir şekilde ayrıştırılmalarını, fren ve denge mekanizmaları ile sistemin birbirini kontrol etmesini öngörmektedir. Hiç şüphe yoktur ki, günümüzün sosyolojik, ekonomik ve teknolojik yönden gelişmiş toplumlarının anayasal en önemli kesişim noktası güçlü demokratik yapıları ve kuvvetler ayrılığının mutlak surette uygulanıyor olmasıdır. En iyi yasaların kötü uygulayıcılar elinde kötü sonuçlar verdiği, en kötü yasaların ise iyi uygulayıcılar elinde iyi sonuçlar verdiği her zaman söylenelemiştir. Bu nedenle 2017 Anayasa değişikliklerinin iyi sonuçlar veren uygulamalar getirmesi ve demokraside ileri bir adım olması genel toplum beklentisini oluşturmaktadır. 1982 Anayasası bilindiği gibi yürütmeyi oldukça güçlendiren, sistemde meydana gelebilecek tıkanıklıkları önleyen, karar alma süreçlerini hızlandıran bir yapı kurmuştur. Otorite, özgürlük dengesinde tercihini otoriteden yana yapmıştır. 1982 Anayasasında yapılan 2003-2017 değişikliklerinin genel olarak yürütmeyi daha da güçlendiren bir uygulama geliştirmesi ve fiili durumun bu yönde gerçekleşmesi halinde demokrasi sarkacının bir kez daha geriye doğru işlemesi hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de demokrasinin gelişim sürecinin yurttaşların hak ve özgürlük taleplerinin bir sonucu olarak değil, dönemin ve uluslararası konjonktürün bir zorlaması olarak yukarıdan aşağıya doğru ilerlediği söylenelemiştir. Buna karşın Alman Hukukçu Cristian Rumpf gibi Türkiye’nin de demokratikleşme süreçlerinde batı ile eş zamanlı olarak yerini aldığını düşünen yazarlar da bulunmaktadır (Gözler, 2008, s.26). Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Demokrasinin ve kuvvetler ayrılığının Türkiye’deki serencamı önemli geri gidişlere sahne olmuştur.

Aslına bakılırsa demokrasinin dünyadaki seyri de dik bir yükseliş trendi şeklinde olmamıştır. ABD’nin öncülüğünde 17’nci yüzyılda başlayan birinci demokratikleşme dalgası önemli kazanımlar sağlamasına karşın, 20’nci yüzyılda İtalya’da Mussolini’nin ve Almanya’da Hitlerin iktidara gelişleri ile yerini birinci ters dalgaya bırakmıştır. II. Dünya Savaşının demokratik devletlerin zaferiyle sonuçlanması demokrasinin ikinci yükseliş dalgası sürecini başlatmıştır (ÖZBUDUN, 1993, s.10). Soğuk Savaşın keskinleştiği 1960-1980 yılları arasında ikinci ters dalga ile yine geri gidişler dönemi yaşanmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle başlayan üçüncü demokratikleşme dalgasının, hızı küresel terörizm ve türev

savaşlar ile kesilmiş görünmektedir. Silahlı çatışma dönemlerinin otoriter yönetimleri güçlendirdiği bunun sonucunda demokrasi ve insan hak ve özgürlüklerinin daraldığı bilinen bir gerçektir. 21'inci yüzyılın ilk yarısında demokratikleşmenin yerini ters bir dalgaya bırakabileceği konusunda ciddi şüpheler bulunmaktadır.

Demokrasinin oluşmasını ve yaşamasını sağlayan bazı temel unsurlar bulunmaktadır. Temsili demokrasinin bir yansıması olarak sivil toplum örgütleri, siyasi partiler ve parlamento bunların başında gelmektedir. Birey hak ve özgürlüklerini normatif olarak korunmasını düzenleyen laik anayasalar ile gerektiğinde güç kullanarak demokrasinin korunmasını sağlayan hukuka bağlı kolluk kuvvetleri diğer temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rönesans ve Reform sürecinden geçmeksizin, tarihte eşine az rastlanır bir yöneticinin önderliğinde Türk toplumunun yaptığı demokrasi sıçrayışı, özenle korunması gereken bir hassasiyettir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi anayasal demokrasinin en önemli güvencesini oluştururken, demokrasiyi ilelebet, muhafaza ve müdafaa edecek olan ancak ve ancak bu ideale inanmış birey ve toplumdur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, nr.35242

Resmi Yayınlar

1'inci Tertip Düstur Cilt I

1'inci Tertip Düstur Cilt III

Anayasa Mahkemesinin 26.06.2014 gün ve Başvuru Numarası:2014/256 sayılı, Genel Kurul Kararı

Sürelî Yayınlar

AKYILDIZ, Ali. “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, İslam Araştırmaları Dergisi Sayı 2, 1998

ARSLAN, Zehra. “Sened-i İttifak’ın Ortaya Çıkışı ve İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi; Emergence of Charter of Alliance And Evaluation From The Aspect of Human Rights”, International Journal of Social Science, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1971> Volume 6, Issue 8, Rize-2013

İNALCIK, Halil. “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, TTK Belleten Dergisi, Ankara-1964, XXVIII/112

Kitaplar

AVCIOĞLU, Doğan. Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın, 1'inci Kitap, 10'uncu Basım, Tekin Kitabevi, İstanbul-1976

AYBARS, Egün. İstiklal Mahkemeleri, Bilgi Yayınevi, Ankara -1975

BERKES, Niyazi. Türkiye’de Çağdaşlaşma, YKY yayınları, İstanbul-2012

BİNGÖL, İrfan. Ülkemizde Anayasa Hareketleri, Atak Ofset, Ankara-1993
http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/islam-dunyasi/adalet_fermani.htm, (Erişim, 21.04.2017)

EROĞLU, Hamza. Türk İnkılap Tarihi, Savaş Yayınevi, Ankara-1990

GOLOĞLU, Mahmut. Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938), Ankara-1974

GÖZLER, Kemal. Türk Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Yayınları, Bursa-2008

GÖZLER, Kemal. Elveda Anayasa 16 Nisan 2017’de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler, Ekin Kitapevi, Bursa-2017

KARPAT, H.Kemal. Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller), Timaş Yayınları, 5.Baskı, İstanbul-2014

KİLİ, Suna; GÖZÜBÜYÜK, Şeref. Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-1985

ORTAYLI, İlber. İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. Timaş Yayınları, İstanbul-2016

ÖZBUDUN, Ergun. Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Bilgi Yayınevi, Ankara-1993

ÖZBUDUN, Ergun. Türk Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara-1992

TOKER, Metin. Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950 (Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973) Bilgi Yayınevi. Ankara 1990

ÜÇÖK, Coşkun; MUMCU Ahmet. Türk Hukuk Tarihi, Savaş Yayınları, Ankara-1991

Makaleler

ALKAN, Necmettin. “Osmanlı Devleti’nin Batı Politikası Tanzimat’tan II.Meşrutiyet’e (1839-1908), BIYIKLI, Mustafa (Editör), Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi 2, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008

ÖZCAN, Besim. “Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya Yönelik Dış Politikası (19.yy ve 20.yy. Başı), BIYIKLI, Mustafa (Editör), Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi 2, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008.

Parlatır, İsmail. “Türk Sosyal Hayatında Kölelik”, Belleten , T.T.K. Basımevi, Ankara 1984

İnternet Kaynakları

Amerika Birleşik Devletleri Anayasasının ilk şekli ve detaylı bilgi için bakınız:
<https://www.whitehouse.gov/1600/constitution> (son erişim 21.04.2017)

Anayasa metni için bakınız: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (son erişim 17.01.2017)

Anayasa metni için bakınız: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> (son erişim 21.04.2017)

Ferman-ı Adalet orijinal metni için bakınız:
http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/islam-dunyasi/adalet_fermani.htm (son erişim 04.01.2017)

Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi (Declaration of the Rights of Man) için bakınız:
http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp (son erişim 21.04.2017)

İngiliz Haklar Bildirgesinin orijinal metni için bakınız:
http://avalon.law.yale.edu/17th_century/england.asp (son erişim 21.04.2017)

İngiltere Parlamentosunun tarihi ve detaylı bilgi için bkz.
<https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/originsofparliament/>
(son erişim 21.04.2017)

Sened-i İttifak metni için bakınız:
http://www.isam.org.tr/documents/dosyalar/pdfler/islam_arastirmalari_dergisi/sayi02/209222.pdf (son erişim 21.04.2017)

12 Eylül 2010 tarihli halkoylaması ile kabul edilen, 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu tam metni için bkz. <http://www.anayasa.gen.tr/5982.htm> (son erişim 17.04.2017)

Türkiye'nin AIHS'ni askıya aldığına dair haber ve askıya almanın kapsamına ilişkin bkz.
<http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-hala-aihm-denetiminde/a-19420516> (son erişim 17.04.2017)

16 Nisan 2017 tarihinde halk oylaması ile kabul edilen Anayasa Değişikliği karşılaştırmalı, tam metni için bkz. http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (son erişim 24.04.2017)

Tezler

KOÇAK, İlhami. Osmanlı Anayasal Gelişmeleri içinde 1876 Anayasası ve 1909 Değişikliklerinin Anayasal Açından İrdelenmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya-2007